

נדרים דף לג

פורע את חובו

פריעת בעל חוב נחשבת "מבריה ארי מנכסי חברו".

בשם הבעש"ט מובא סנסן נחמד. בגמ' בביצה איתא לגבי הוצאות שבת ויו"ט "אמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע", והקשה הבעש"ט מדוע מטרחים את האדם "לוו עלי", אם הוצאות שבת הן על הקב"ה, שישלח ישירות את השפע ללא צורך בהלוואה.

ומבאר שאדם שאין לו מזון, לשלוח לו אוכל הוא נס גלוי, ואין סומכין על הנס וגם אין נהנין ממנו. רק כאשר הדבר ישנו בעולם ומוסיפים עליו שוב אינו נס גלוי, וכידוע אצל אלישע שהורה לקחת את מעט השמן שיתברך, דהיינו על התרבות של דבר קיים אפשר לסמוך.

על כן, אומר הקב"ה "לוו עלי ואני פורע", שכאשר אדם נוטל חוב והקב"ה משלם את החוב, אין זה נחשב מעשה ניסים, דאין כאן אלא מבריה ארי, כמבואר בסוגייתנו.

דף לד

דאי אזמניה עלה

"ככרי עליך לאפוקי מאי, לאפוקי דאי אזמניה עליה". יש כאן שני הסברים בראשונים. הראשון והמפורש לומדים שאותו אדם שאמר ככרי עליך לא יתכן שמתייחס למצב שהזמינו כאורח, כי האורח קונה את חלקו ואין המארח יכול לאסרו עליו. ראשונים אחרים מבארים שאדם שאוסר את ככרו על חברו, אזי אוסר אותו כאורח.

נמצא שיש כאן מחלוקת בראשונים האם האורח נעשה בעלים על מה שאוכל. ומצינו בזה מחלוקת בשו"ע ובט"ז האם אורח יכול לקדש אשה במנתו (עי' אהע"ז כה, יז). וכן נפק"מ לגבי פסח, שהרי אדם צריך להיות בעלים על המצה שאוכל, ובכך האם המארח צריך להקנות לאורחים את המצה. השפת אמת (סוכה לה, א) מעורר על כך, וכן כתב הרב שטרנבוך.

ונראה על דרך הדרוש ששתי דרכים אלה תלויות בשתי גישות במחשבה. הגמ' בפסחים (פו, ב) אומרת "כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא", והרבה מפרשים מחקו את הגירסא הזו דאין יתכן שלא ישמע האורח להוראת בעה"ב לצאת. הראשית חכמה (שער הקדושה פי"ז), מבאר שהגמ' אינה מדברת על פשוטם של דברים, אלא על הקב"ה שהוא בעה"ב על העולם, וכל מה שיאמר לך הקב"ה צריך לשמוע לו חוץ מצא, דהיינו שאם יאמר לאדם שאין מקבלין אותו בתשובה, וכגון אצל אלישע בן אבויה ששמע בת קול "שובו בניי שובבים חוץ מאחרי", לא ישמע לו. ואם היה באמת רוצה לשוב, היה יכול לחזור בתשובה. תמיד אפשר לחזור. רואים כאן שבעה"ב ואורח הוא משל להקב"ה שמארח בעולמו את בני האדם.

ולפי"ז אפשר להמשיך את הקו הלאה, הגמ' בברכות (דף ל"ה) שואלת סתירה בין "לה' הארץ ומלוואה", ובין "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם", ומיישבת "לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה". הביאור הפשוט כפי שכתב רש"י הוא, שלפני הברכה הקב"ה הוא בעלים על הכל, ולאחר ברכה יש היתר לאדם לאכול. אולם רבי צדוק הכהן ועוד מפרשים מסבירים להיפך

- קודם ברכה "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" שאנחנו למטה וה' למטה ואין קשר, אבל ע"י ברכה האדם מעלה את העולם למקום גבוה והופך אותו להיות שייך להקב"ה - לה' הארץ ומלוואה.

ניתן לחבר את הדברים, שלפי ביאור הגמ' (רבי צדוק) שמתחילה האדם שולט בעולם וע"י הברכה הוא מעלה את העולם למעלה, אתיא כהשיטות שהאורח זוכה בחלקו. ולפי הביאור ההפוך, שמתחילה האדם אינו ברשות האדם אלא רק אחרי הברכה, אתיא כהשיטות שהאורח אינו זוכה בחלקו.

דף לה

כהנים שלוחי דידן או שלוחי דשמיא - חנוכה

בסוגיין דנים האם הכהנים שלוחי דידן או שלוחי דשמיא.

בספרי חסידות מובא ששתי הבחינות נכונות. השפת אמת (נשא תרנ"ו, קורח תרמ"ט) כותב שכל ענין הכהן הוא להיות מצד אחד זה שמביא את הברכה מלמעלה ומצד שני מייצג את עם ישראל. וזה כל ענין ברכת כהנים שהיא ברכה שמגיעה מלמעלה ע"י הכהן שבעולמו. ויש לצרף את מה שמביא אאמו"ר שליט"א על פי דברי המהר"ל שעולם הטבע הוא במספר שבע, והעולם שמעבר לעולם הוא של שמונה - ברית מילה היא ביום השמיני, וכן תורה שייכת ל'תמניא אפי'. והדבר משתקף בכך שהגימטריא של כהן הוא 75, שהוא שבע וחצי, דהיינו האמצע בין שבע לשמונה. שהוא המחבר בין השבע לשמונה - בין הטבע למעבר לטבע.

זוהי הכוונה שלוחי דידן ודרחמנא, הוא החיבור של עליונים ותחתונים. מוסיף השפ"א (פרשת קורח) שזו הטעות של קורח, שהוא חשב שהכהן רק שלוחי דידן כי כל העדה כולם קדושים, ולא תפס שיש מעלה שמגיעה מלמעלה. וכן אומר השם משמואל (נשא תרע"ו) שכל הענין של כהן הוא שמצד אחד יש לו את כח המעשה שבו הוא שלוחי דידן, ומצד שני יש לו את כח המחשבה המגיע מלמעלה ומצד זה הוא שלוחא דרחמנא. וכן הלויים יש להם כח הדיבור מלמעלה וכח המעשה שמגיע מעם ישראל.

ונתבאר מהדברים הללו שלכנהן יש את המעלה המיוחדת, שמלבד מה שיש לו מלמטה, נוסף עליו כוח עליון בבחינת שלוחי דרחמנא וכן מבוי' בראשונים בסוגיין שמסקנת הש"ס דכהנים שלוחי דרחמנא.

ושייכים הדברים לענין חנוכה, שמצינו אצל רבי צדוק הכהן שחנוכה היה אתערוותא דלעילא - נס שהגיע מלמעלה, ולכן הוא דוקא ע"י כהנים שהם שלוחי דרחמנא. והשפ"א מוסיף שמובא בספרים רבים (וכן הבני יששכר חזיר ושונה) שחנוכה הוא חינוך לגאולה העתידה, שאז הקב"ה יהיה זה שיגאל אותנו, מי זה מאדום חמוץ בגדים וכו', הקב"ה הוא זה שנוקם בגויים. ומכיון שחנוכה היא הכנה להגיע לגאולה, וארע בה מעין מה שיהיה אז, על כן כמו שהגאולה היא בידי ה', כך חנוכה נעשה ע"י הכהנים שהם שלוחי דרחמנא.

ועוד יש להוסיף את דברי הבני יששכר שחנוכה הוא גילוי האור הגנוז, העליון, ודבר זה מגיע דוקא ע"י כהנים שהם שלוחי דרחמנא, דהיינו בעלי כוח הנובע מהעולם העליון.

הנאה מתלמוד תורה

"המודר הנאה מחבירו מלמדו מדרש הלכות ואגדות", וביאר הר"ן שהטעם משום "מצוות לאו ליהנות ניתנו". הנמוקי יוסף ומפרשים אחרים מבארים באופן אחר, שאדם חייב ללמד תורה בחינם וממילא המדיר מחוייב ללמד את המודר ולא נחשב שמהנהו. ה"ו י"ד סי' רכא אומר שא"ל לבאר כדברי הר"ן, דאף שמצוות לאו ליהנות ניתנו, אין זה שייך בלימוד תורה, שנאמר בה "פקודי ה' ישרים משמחי לב", כלומר, התורה נלמדת באופן של הנאה ושמחה.

וכדברים האלה כתב רבינו אברהם מן ההר (לקמן נה, א) על מה שאמרו שם שאסור למודר הנאה לשאול ספרים מחבירו, ומבאר שאין שייך כאן מצוות לאו ליהנות ניתנו, "דלא שייך טעמא דמצוות ללה"נ אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה, שאינו עושה אותה להנאת גופו אלא לעשות מה שנצטווה מאת ה', אבל מצוות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הצינוי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב". דהיינו דוקא במצוות מעשיות, אבל כשמדברים על לימוד התורה, עיקר צורתו להביא שמחה לאדם.

ויש לצרף לכאן את הקדמתו המפורסמת של האגלי טל, שם נכתב שיש אנשים שסבורים שאסור ליהנות מדברי התורה שכן אז הוא לימוד שלא לשמה. אך זו טעות חמורה שאדרבה עיקר מצוות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעים בדמו. ומביא את דברי חז"ל בספר הזוהר שהציה"ט מתגדל מהנאת האדם בלימודו.

ונוסיף שבעצם זה נוסח ברכת התורה "והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפנינו". כל החיבור של האדם לתורה, הוא רק דרך ההנאה.

ושמעתי בשם מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל שלגבי מצוות נאמר "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא", אך לגבי דברי תורה, יש נקודת הנאה ששייכת גם בעולם הזה.

קרי וכתוב

קריין ולא כתיבון, כתיבון ולא קריין - הלכה למשה מסיני.

המהר"ל בספר תפארת ישראל (פרק טו) מביא שיש שהקשו מפני מה יש קרי וכתוב בתורה. ורצו הטועים לומר שהיו כמה גירסאות בתורה, וכשבא זרע הסופר רצה לסדר את כל הגירסאות, חלקן עשה כתיב וחלקן עשה קרי. אומר המהר"ל ח"ו לומר כן, שזאת התורה לא תהא מוחלפת, וחוז' ממקומות שעמדו עליהם הראשונים, אין חילוף בדברי התורה. וכפי שהגמ' אומרת כאן הקרי וכתוב הם הלכה למשה מסיני. אך מפני מה יש צורך בענין זה?

אומר המהר"ל שיש הבדל בין האופן בו אדם כותב דבר, ובין האופן בו קוראים דבר. כשאדם כותב, ניתן להטמין שם אוצרות חכמה. יש כל מיני רמזים וסודות שהוא מכניס בדברים. אבל בקריאה, הדברים צריכים להיות ברורים. הכתיב נושא בו דברים נסתרים בבחינת המחשבה של התורה, והקרי הוא בחינת הגילוי של התורה בעולם, ולכן לפעמים יש הבדל ביניהם.

ומן הענין להביא את דברי הגר"א החשובים בתחילת ספר יצירה. שם איתא שהקב"ה ברא את העולם ב"ספר, ספר, וסיפור", וביאר הגר"א, וכן שמענו את הדברים מפי הגר"מ שפירא זצ"ל, שהכוונה כך: הצורה שבה העולם נברא והתורה מתגלה היא בשני סוגי גילויים, האחד הוא ספר והשני הוא סיפור. כאשר אדם כותב ספר נכללים בו שני רבדים. הרי מי שכותב ספר לא נמצא

על יד הקורא, הם עשויים להיות במרחק רב זה מזה. והרבה פעמים יש ניתוק ביניהם כאשר הכותב התכוין דבר אחד, והקורא הבין דבר אחר. ולכן נאמר "ספר, ספר", ספר מצד הכותב וספר מצד הקורא.

אבל כשמדובר ב"סיפור" דהיינו שאדם מדבר עם חבירו, שם אין מקום להבדל בין המשמיע לשומע. ומבאר הגר"א שיש שתי צורות גילוי בעולם, יש דברים נסתרים שמביאים להפרש בין האופן של הכתיבה לאופן של הקריאה, ויש גם אופן של גילוי מפורש שהוא בחינת "סיפור".

והגרמ"ש היה מוסיף שכל מציאות בעולם נקראת בלשון הקודש "דבר", מלשון דיבור. כל הנמצאים בעולם הם דיבור של הקב"ה בצורה של 'סיפור', שהנה ניכר לעין מה שהוא יצר. אבל יש גם דברים נסתרים שמתגלים בצורה של ספר. וכן במתן תורה היו את הלוחות שהיו כתובים, וגם את משה ששמע מפי הקב"ה בגדר 'סיפור'. ועל כן אומר הספר יצירה "ספר, ספר", כי בכל דבר כתוב יש שתי הופעות, האחת של הכותב והאחרת של הקורא.

ביהל אור' אומר הגר"א שזה ההבדל בין קרי וכתוב. כתיב מכיל את הסודות, שאין אנו בהכרח רואים אותם. אבל קרי הוא איך שניתן לנו לקרוא. והן הן דברי המהר"ל, שבכתיב יש תעלומות חכמה, וקרי הוא האופן בו כל אחד יכול להתחבר לענין. הדברים עמוקים אבל בכל אופן יש לנו הבנה כלשהי בדברים. קרי וכתוב הם שני גילויים של תורה.

דף לח-א

תורת משה

לא ניתנה תורה אלא למשה רבינו אלא שנהג טובת עין ונתנה לישראל. ובהמשך הגמ' מסיקה שמדובר על פלפולה של תורה.

רבי יונתן אייבשיץ ביערות דבש מסביר על פי הגמ' הזו שכל תורה שיש בעם ישראל מגיעה דרך משה רבינו. כלומר מבואר בסוגיין שלעולם כל תורה עוברת דרך משה, יש חלקים שנצטווה למסור לנו, ויש חלקים שמעצמו נהג טובת עין. ועל כן התורה נקראת "תורת משה".

משה רבינו הוא הצינור להעברת התורה. וכן מבואר מה שכתוב שיש ניצוץ של משה רבינו בכל דור. שכל חכם שמצליח לחדש תורה הוא מקבל זאת ממשה רבינו. וכן איתא בשל"ה (והבאנוהו לעיל) שעל כן נקרא "משה רבינו", ולא "רבינו משה", כי באים לכלול גם את משה שבכל דור.

ורבי צדוק מוסיף שזו הכוונה פלפול של תורה. שהכוונה לכל החידושי תורה שאדם יכול לחדש. כל זה מגיע מכח משה.

בהמשך הגמ' מבואר שחמשים שערי בינה ניתנו למשה רבינו חסר אחד שנא' ותחסרהו מעט מאלקים. ומובא בשם האריז"ל וכן כתוב בספר קהילת יעקב, שבאמת משה כן קיבל את השער החמישים אלא שלאחר חטא העגל הפסיד חלק זה, שנאמר לך רד כי שחת עמך, דהיינו לרדת מידיעתו. וזה שאמרו "חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה", כך היה בתחילה. אלא שהיה צריך לחסר מעצמו אחד.

ומובא בשם הגר"ח מברסק שהשער החמישים נוטל מאדם את הבחירה מרוב ידיעת האלוקות. וממילא כשעם ישראל קודם חטא העגל היו בדרגת אדה"ר קודם החטא, וגם משה שהיה מקבל התורה, היה בדרגת חמישים שערי בינה. אבל כשעם ישראל הפסיד את המעלה הזו, גם משה מפסיד.

נמצא לפי זה שכשם שאין לעם ישראל יותר ממה שמשה קיבל, כך גם משה רבינו מקבל רק מה שעם ישראל יכול לקבל ממנו.

הגר"מ שפירא זצ"ל היה מביא את המדרש שכשרבי עקיבא היה דורש והתלמידים נמנמו, אמר רבי עקיבא "אשה אחת במצרים ילדה ששים ריבוא",

והיינו יוכבד שילדה את משה רבינו. והביאור שמשנה רבינו הוא באמת כנגד כל עם ישראל, הוא בעצם ששים ריבוא. הוא מייצג את התורה שיש לכלל ישראל.

דף לח-ב

גיבור ועשיר וחכם

הגמ' אומרת אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולן ממש.

וכבר הקשו המפרשים דלכאורה גבור עשיר וחכם הוא דבר התלוי בתולדה, שכן נגזר על אדם במעי אמו, ואיך אפשר לומר שנבואה תלויה בזה. ונאמרו בזה כמה מהלכים:

המהר"ל מבאר שמעלת הנבואה היא המעלה העליונה מכל המעלות, והמעלות של עושר חכמה וגבורה הם טפילות ולמטה מנבואה, וא"כ אדם שזכה לנבואה כ"ש שזוכה למעלות אלה שכן הם טפילים למעלת הנבואה. פירוש, ודאי שאין גבור ועשיר וחכם סיבה לנבואה, אלא שכך הוא מהלך הדברים שמי שהגיע לדרגת הנבואה זכה למעלות הקודמות קודם.

בדרשות הר"ן (דרוש החמישי) וכן במהרש"א כאן מתבאר שודאי שאין מעלות גיבור ועשיר וחכם כדי לזכות במעלה הרוחנית של נבואה, אלא שכיון שענייני של נביא הוא להיות שליח מהקב"ה לדבר אל בני ישראל, א"כ הוא צריך להיות כליל המעלות כדי שישמעו לו. שעל ידי שיהיו איש של צורה ישמעו אליו. וא"כ המעלות של גבור עשיר וחכם הם מעלות חיצוניות המסייעות לנביא בשליחותו.

הרמב"ם לעומת זאת מבאר בשמונה פרקים (פ"ז) דהכוונה עשיר כאן הוא בגדר איזהו עשיר השמח בחלקו, והכוונה גיבור הוא איזו גיבור הכובש את יצרו. כלומר שמדובר על מעלות רוחניות. וכבר הקשה בדרושי הרן (שם) שאין זו משמעות הגמ' כאן.

והרבה אחרונים ביארו (וחלקם ביארו זאת ברמב"ם), וכן הובא בחתם סופר כאן, בספר תולדות יעקב יוסף פרשת צו, וברוח חיים אבות פ"ד מ"א, שהכוונה היא לבוא ולהגדיר מיהו עניו. אדם שאין לו מעלות אין זו מעלה שהוא עניו, אבל אדם שהוא כליל המעלות ואעפ"כ הוא עניו כאן ניכרת מלעתו העצומה. וזו כוונת הגמ' כאן: אין השכינה שורה אלא על מי שהוא גבור עשיר וחכם ואעפ"כ הוא עניו, שאע"פ שיש לו את כל המעלות מ"מ הוא עניו, דבר זה מגלה את מעלתו, ולזה זוכה להשראת השכינה.

דף לט-א

ז' דברים נבראו קודם העולם

שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם - תורה, תשובה, גן עדן, גיהנם, כסא הכבוד, בהמ"ק, שמו של משיח.

הרשב"א בתשובה (נדפס בעין יעקב, צוין במהרש"א) מבאר: לעולם יש תכלית ומטרה. כל מה שנברא קודם העולם, פירושו שהוא חלק מהגדרת תכלית הבריאה, שלשמה העולם נברא.

תורה - היסוד הבסיסי והעיקרי הוא שהעולם הינו מקום העבודה של האדם. וכיצד אדם יידע מה היא עבודתו? התורה מלשון הוראה, מדריכה את האדם בדרכו.

תשובה - ואם האדם נכשל, ישנה דרך לתקן ע"י התשובה (שזו מציאות נוספת של עולם, כדמתבאר ב"ג מידות של רחמים הוי"ה, הוי"ה, כאן קודם שיחטא כאן לאחר שיחטא האדם וישוב).

גן עדן וגיהנם - השכר והעונש הנובעים מהצלחה בעבודה או ח"ו כשלון.

כסא הכבוד - מבאר הרשב"א שצריכים גילוי של הקב"ה בעולם, ונראה כוונתו שכשארם עובד צריך שתהיה לו אפשרות להתחבר כלפי מעלה, וצריכים כאן בעולם גילוי, וזהו כסא הכבוד שהוא האופן בו ה' מתגלה בעולם ומנהיגו.

בית המקדש - כאן לא ביאר הרשב"א, אך נראה ברור מתוך דבריו דבהמ"ק הוא הגילוי התחתון שעומד מול הגילוי העליון שבכסא הכבוד. שכן בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה.

שמו של משיח - לאחר כל העבודה מופיע הענין שעומד כיעד - לאן כל העולם הולך, והוא שמו של משיח. כל העבודה היא להביא לתכלית ההיא.

[והמעין יראה שזו בחינות אלה הם כנגד הו"ק ונקודת האמצע: תורה הוא לפני צורת הבריאה, תשובה הוא לאחר צורת החזרה, גן עדן וגיהנם ימין ושמאל (חסד ודין), כסא הכבוד למעלה, בית המקדש למטה, ותכלית הכל הוא שמו של משיח, דו"ק].

דף לט-ב

קורח וביקור חולים

רמז לביקור חולים מן התורה מפסוק בפרשת קורח: אם כמות כל האדם ימותו... ופקודת כל האדם יפקד עליהם. וצ"ב מה השייכות בין הדברים, שהזכר רמז לביקור חולים אצל עני קורח.

מבאר הבן יהודע שקורח היה כנגד אחדות, וביקור חולים מחזק את האחדות. וננסה לבאר יותר.

הגמ' בהמשך מביאה שבזמן מחלוקתו של קורח עלו השמש והירח ותבעו שיעשו דין בקורח. מבאר המהר"ל שהשמש והירח תלויים במידת הדין, שהדין נותן שבכל יום יאירו השמש והירח. ועדיין צ"ב.

עוד מבואר להלן שהמבקר את החולה נוטל אחד משישים בחוליו, ודוקא כבן גילו (-מזלו). ומה הביאור בלקיחת חוליו של אדם אחר.

ולבאר את הסוגיא נפתח במדרש רבה פרשת שמות - "כל בריותיו של הקב"ה לוין זה מזה, היום לווה מן הלילה והלילה מן היום, הלבנה מן הכוכבים והכוכבים מן הלבנה וכו'", "הגר"מ שפירא זצ"ל היה מבאר, שכל חלקי העולם תלויים זה בזה. אין יצורים שהם נפרדים לגמרי. כולם זקוקים לאחרים. גם אצל בני אדם, כל עם ישראל נחשבים צורת אדם אחת. כולם יחד יוצרים את עבודת ה'.

ומבארים המפרשים שאדם שהוא בן גילו של חבריו נוטל מחוליו, שכיון ששניהם שייכים לאותו מקום - בן גילו - בהכרח שיש התפשטות מזה לזה, שכן הם עומדים כיחידה אחת. נמצא שביקור חולים הוא הגילוי של התלות שיש לנבראים זה לזה.

ולפי זה מבואר השייכות לקורח, שהנה טענת קורח היתה "כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשא", פירוש שלכן אין צורך בכהנים ונביאים. כל אחד עומד לעצמו. כתוב בחז"ל שקורח שייך לענין סדום, שתפיסתם היתה שכל אדם עומד לעצמו.

נמצא א"כ שביקור חולים הוא ההיפך הגמור של קורח, שכן הוא מורה על כך שכל אחד תלוי בחבירו. ומתבאר היטב מדוע ביקור חולים נלמד מקורח דוקא.

ואפשר לבאר את טענת השמש והירח, שאם לא יעשה דין בקורח, הרי שמסכימים עם תפיסת הנפרדות, ושוב לא יוכלו להסתמך זה על זה, וכן לא יכול העולם להסתמך עליהם. אם טענת קורח נכונה שכל ייצור עומד לעצמו, גם להם אין עניין לצאת ולהאיר לעולם.

נמצא שג' חלקי הסוגיה מתחברים יחד כמין חומר.